

DE VOGELBEVOLKING VAN DE 's-GRAVELANDSE BUITENPLAATSEN

Wim Duurland

Bij octrooi van 17 maart 1625 kregen zes vooraanstaande en gefortuneerde Amsterdamse ingezetenen van de Staten van Holland toestemming om 's-Graveland te ontginnen. Het betrof hier de gronden op de grens van het veengebied van Ankeveen en Kortenhoeve en de zandgronden van het Gooi, destijds in de richting van Hilversum en Bussum nog een uitgestrekt heidegebied, dat, zo vond men in die dagen, nodig ontgonnen moest worden. Het zand werd afgegraven en per trekschuit naar Amsterdam vervoerd, waar men het goed kon gebruiken ter versteviging van de 'slappe grond waarop deze stad is gebouwd. De schepen die het zand naar Amsterdam vervoerden namen op de terugweg het stadsvuil mee en dit werd, vermengd met zand en "bolster", dat is de ongeveer 30 cm hoge toplaag van het veen, teruggezet op de afgegraven grond. Toen de polder in 1634 gereed kwam werden de kavels verloot.

De eerste bebouwing van de terreinen beperkte zich tot de boerenhuizen, waartoe de initiatiefnemers verplicht waren, maar al gauw kwamen de eigenaren tot de ontdekking dat, vooral in de warme zomermaanden, het platteland een prettiger verblijfplaats bood dan de hoofdstad. Eerst werden de hofsteden uitgebreid met een fraaie herenkamer maar als men later met zijn hele gezin de stad ontvluchten wil dan worden al spoedig de eerste buitenplaatsen gebouwd.

In 1672 werd 's-Graveland door het Franse leger bezet en gedeeltelijk verwoest. Een aantal huizen werd in brand gestoken en ook de kerk werd zwaar beschadigd. Van de inwoners werd misschien wel een vijfde of een kwart gedood, zodat van het nog jonge dorp niet veel over bleef. De buitenplaats van Lt. Adm. Cornelis Tromp werd met de grond gelijk gemaakt. (In die tijd droeg het overigens nog niet de naam "Trompenburgh" maar heette het "Syllisburg", naar een door de Admiraal verworven graventitel).

Rond 1700 begon men de tuinen aan te leggen in de Franse stijl, welke tot aan het begin der vorige eeuw gehandhaafd bleef. Van de oorspronkelijke parkaanleg zijn voor de wandelaar vooral de lanen nog terug te vinden.

Nadat men was overgegaan op de Engelse landschapsstijl zijn geleidelijk de fraaie landgoederen ontstaan zoals we die heden ten dage nog kennen, en wel van Noord naar Zuid:

SWAENENBURG: Dit landgoed is particulier bezit en niet vrij toegankelijk voor wandelaars. Het is nog niet lang geleden gerestaureerd.

BANTAM: Bij de verdeling der gronden in 1634 werd dit terrein nog niet vermeld, hoewel het in latere jaren, evenals Swaenenburg, deel heeft uitgemaakt van Schaep & Burgh. In 1878 liet Mr. Maurits Jacob van Lennep er een huis bouwen, dat in de jaren zeventig van onze eeuw werd afgebroken.

Het is thans eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en vormt weer één geheel met Schaep & Burgh.

Het is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging.

SCHAEPE & BURGH: De naam Schaep & Burgh werd voor het eerst aan dit landgoed gegeven door Mevrouw Sara Bicker-Pels in 1650, als eerbetoon aan de eerste bewoners, Abel Matthijsz. Burgh, die het bij zijn dood naliet aan zijn neef Gerard Simonsz. Schaep.

In 1971 werd het aangekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, die het huis na een grondige restauratie in 1975 als hoofdkantoor in gebruik nam.

Het is alleen toegankelijk voor leden van de Vereniging.

BOEKESTEYN: Dit landgoed is sedert 1950 eigendom van Duphar B.V. (toen nog Philips-Duphar), die er een agrobiologisch laboratorium vestigde en een gedeelte van het landgoed inrichtte als proeftuin. Het huis is niet te bezichtigen. Het landgoed is toegankelijk op vertoon van een wandelkaart, die gratis verkrijgbaar is bij Duphar B.V., Agrobiologisch Laboratorium Boekesteyn, 's-Graveland.

BRAMBERGEN EN SPERWERSHOF: Deze landgoederen zijn particulier bezit en staan niet open voor bezoekers.

SPANDERSWOUD: De aanvankekelijke kavels uit 1634 werden later uitgebreid met de beide Wolfsbergen, waarvan de gebouwen in het begin der 19e eeuw werden afgebroken. De naam Spanderswoud wordt voor het eerst genoemd in de periode 1737-1759, toen Mr. Jan Wolters de eigenaar was. In 1957 werd het aangekocht door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Het terrein is toegankelijk voor leden van de Vereniging.

Aan het 's-Gravelandse Noorderende geeft een groot smeedijzeren hek toegang tot het landgoed. Aan de zuidzijde is het bereikbaar via een voetbrug over de Kerkvaart, die de grens vormt met het landgoed Hilverbeek.

HILVERBEEK: Reeds in 1668 wordt melding gemaakt van de naam "Hilferbeecq". Van het begin af aan staat op het landgoed de nu nog bestaande boerderij 'Stopbergen'. Voor deze boerderij staat een boom, welke 'de seven provincie boom' genoemd wordt. Het is een boom die bestaat uit zeven stammen en zo gegroeid is uit een omgewaaide oude linde.

De laatste particuliere eigenaar van het landgoed was Jhr.Ir. Jan Willem Six van Vromade, die het tot omstreeks 1924 bewoonde, het daarna verhuurde en nog enige tijd later verkocht aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

Het park is opengesteld voor leden van de Vereniging.

Het is bereikbaar via een voetbrug naast de Hervormde Kerk aan het Noordereinde en via de hoofdingang aan de Leeuwenlaan, zo genoemd naar Conraad Jacob de Leeuw, die in 1760 zowel Hilverbeek als Spiegelrust kocht.

SPIEGELRUST en

SCHOONoord: Beiden zijn eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en opengesteld voor leden. De ingang is aan de Leeuwenlaan, recht tegenover de ingang van Hilverbeek.

TROMPENBURGH: Nadat in 1673 het oorspronkelijke huis door de Fransen was geplunderd en in brand gestoken, liet Admiraal Cornelis Tromp een nieuw huis bouwen, dat er nu nog onveranderd staat.

De laatste particuliere eigenaar was Frans Ernst Blaauw, de man van het dierenpark op Gooilust, die het in 1936 naliet aan de Staat der Nederlanden, met de bedoeling dat het wel door particulieren bewoond zou blijven.

Het park is niet toegankelijk, maar men kan het fraaie huis vanaf het Zuidereinde in 's-Graveland goed zien liggen.

GOOILUST: Na gedurende meer dan honderd jaar eigendom te zijn geweest van de familie Corver Hooft, kwam het landgoed in 1875 in het bezit van Louise D.C.Six (van Hilverbeek), die gehuwd was met Frans Ernst Blaauw. Het echtpaar creëerde op hun landgoed een wereldvermaarde dierentuin. Naast allerhande exotische gewassen vond men er onder andere Bisons, Kangoeroes, Struisvogels, Japanse Reigers, Japanse Herten, Patagonische Hazen, Wilde Paarden (uit de Gobiwoestijn), Zebra's, Gnoes en Trompetzwanen, die mede door de geslaagde fokresultaten van Blaauw voor uitsterven behoed werden. Toen hij in 1917 enkele jonge Trompetzwanen aan Artis schonk werd er in het stamboek bij geschreven: 'in het wild uitgestorven'. In 1934 overleed Mevrouw Blaauw-Six en liet alles na aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, op voorwaarde dat deze Hilverbeek zou kopen van de toenmalige eigenaar, haar broer Jan Willem Six van Vromade.

Het park is opengesteld voor leden van de Vereniging.

Landschappelijk gezien hebben alle landgoederen grote overeenkomsten en we kunnen ze dan ook niet los van elkaar zien. Op vrijwel alle landgoederen vinden we bossen, zowel jong als oud eiken- en beukenbos, eiken- berkenbos en in mindere mate ook naaldbos, doorsneden door waterpartijen, zowel vijvers als grenswateren, vrijwel zonder waterplanten maar wel met een goede oevervegetatie. Op alle landgoedeën is de Rododendron rijk vertegenwoordigd. Ofschoon niet rijk gevarieerd, is de bosbodem plaatselijk rijk aan bosplanten, zoals onder andere Lelietje-der-dalen en Klimop.

Het geheel wordt afgewisseld door graslanden, in het algemeen soortenrijke hooilanden. Een uitzondering vormen Spiegelrust en Sperwershof, welke beiden vrijwel geheel uit grasland bestaan.

Alles bijeen genomen vormen de landgoederen een vrij besloten landschap, mede omdat de meeste open graslanden door boomrijen of houtwallen omringd zijn.

Door de aanwezigheid van vele oude bomen zijn de landgoederen van groot belang voor vele hollenbroeders.

De broedvogelinventarisaties van na 1980 in dit gebied leveren een totaal van 69 soorten broedvogels op. Het is dus niet overdreven te zeggen dat de landgoederen een rijke vogelbevolking herbergen. Voor zover mogelijk zullen inventarisatiegegevens uit de periode 1968-1970 en die van na 1980 met elkaar vergeleken worden.

Reeds in de vorige eeuw bevond zich op Gooilust een aanzienlijke kolonie Blauwe Reigers, die in 1895, toen Frans E. Blaauw de nieuwe eigenaar werd, door uitroeiing geheel verdwenen was. Mede door de bijzondere belangstelling van de heer Blaauw voor dieren kon de kolonie zich in het begin van deze eeuw weer herstellen. In 1925 werd de grootte van de kolonie geschat op 1035 paren, in 1927 op 994 paren. Hoewel de populatie in de daarop volgende jaren afnam, bleef deze tot het begin der jaren zestig boven de honderd paren. Waarschijnlijk omdat het Naardermeer een steeds belangrijker broedplaats werd is het aantal in latere jaren steeds verder gedaald tot circa 40 broedparen in 1981 en 15 à 18 paren in 1983. In 1983 werd ook op Schoonoord een broed-geval geconstateerd. (De Korhaan 17(3):73).

Ook was er vóór 1918 een kleine kolonie Aalscholvers, die zich in 1918 en 1919 uitbreidde tot enkele honderden paren. Vanaf 1925 tot in de jaren dertig en veertig was er veelvuldig sprake van verstoring der nesten, totdat erin 1946 opnieuw Aalscholvers op Gooilust verschenen. De broedende Blauwe Reigers werden door hen verdreven, de eieren uit de nesten gegooid. In de reigerkolonie kwamen dat jaar honderden paren Aalscholvers tot broeden. Uiteindelijk zijn deze in latere jaren verdreven terwille van de reigers.

De Ooievaar was vroeger broedvogel in 's-Graveland. Ten noorden van Gooilust bevond zich een nest, dat nog tot en met 1940 bewoond werd. Verder waren er nesten in de Hertenkamp aan de Leeuwenlaan, op "Jagtlust" en "Spiegelrust". Nog in 1939 is het voorgekomen dat de jongen uit de nesten geroofd werden, die tegen een prijs van f 25,- per exemplaar verhandeld werden.

In 1984 ondernamen Ooievaars een broedpoging op een voormalige fabrieksschoorsteen in Kortenhoeft. Naar aanleiding daarvan plaatste men een paalnest in een weiland naast het landgoed Hilverbeek (Jonkers 1984).

Dit nest raakte nooit bewoond.

Op Boekesteyn en op Schaep & Burgh werd in het voorjaar van 1982 een paartje Nijlganzen waargenomen. Later in het seizoen werd het paartje met jongen in de vijver van Boekesteyn gesignaleerd.

De Bergeend is sedert 1971/72 broedvogel op de landgoederen. Op Schoonoord en Trompenburgh werd hij in 1973 voor het eerst als broedvogel gesignaleerd. In 1981 waren 17 broedparen en in 1982 23 paren aanwezig. De belangrijkste fourageerplaatsen liggen in de omgeving van de broedplaatsen. (Van Klaveren 1983). De soort ontbreekt alleen op Bantam, Brambergen, Sperwershof en Spiegelrust.

Van de Wespendief werd in 1981 een broedgeval geconstateerd op Boekesteyn.

De Buizerd is een regelmatige broedvogel op Swaenenburg, Boekesteyn, Spanderswoud en Gooilust.

De Torenvalk is een schaarse broedvogel, die alleen als broedgeval werd vastgesteld op Hilverbeek en Gooilust.

Tot in de vijftiger jaren kwam de Boomvalk als broedvogel voor op Gooilust. Voor de periode 1968-1970 werden broedgevallen opgegeven voor Schoonoord, Hilverbeek en Schaep & Burgh. Daarna werden alleen regelmatig waarnemingen gedaan van jagende exemplaren, maar geen broedgevallen vastgesteld.

Op 16 juli 1937 werd de Holenduif op Gooilust aangetroffen door J. van Oordt, gevolgd door een waarneming van diverse exemplaren in 1941 door J. Taapken. Tot 1950 duiden waarnemingen tijdens de broedtijd op verscheidene broedgevallen.

De inventarisaties van 1970 en 1981 geven de volgende spectaculaire toename te zien:

	<u>1968/70</u>	<u>1981</u>
Swaenenburg en Bantam	-	10
Schaep & Burg en Boekesteyn	5	25
Spanderswoud en Hilverbeek	7	25
het hele gebied ten Z. van de Leeuwenlaan	<u>5</u>	<u>35</u>
totaal	17	95

De Koekoek kwam in 1970 nog met vier broedparen voor. In 1981 werd nog maar één broedpaar gevonden.

In 1970 was er in Gooilust vermoedelijk een territorium van een Steenuil. De soort komt echter in latere verslagen niet meer voor.

De Bosuil is goed vertegenwoordigd. In 1968/70 vonden de inventarisors alleen op Swaenenburg, Schoonoord en Trompenburgh per gebied één paar. In 1976 werd het voorkomen van 16 paren vastgesteld. De inventarisatie van 1981 leverde slecht 8-9 paren op. Vermoedelijk werd dit lagere aantal veroorzaakt door de slechte weersomstandigheden tijdens de inventarisatie.

Op de landgoederen is de IJsvogel een traditionele broedvogel geworden. Op een der terreinen bevond zich jarenlang een nest in een holletje tussen de wortels van een omgevallen boom. Gemiddeld komen er drie paren tot broeden, in gunstige jaren zelfs wel vijf paren. In 1968/70 was er in het hele gebied slechts één broedpaar. In 1981 drie paren.

Van de Groene Specht werden bij de inventarisatie in 1981 vijf territoria vastgesteld en liefst 31 territoria van de Grote Bonte Specht. In 1981 werd op Gooilust één broedgeval van de Zwarte Specht vastgesteld. Hoewel deze soort op Hilverbeek en Spanderswoud regelmatig werd waargenomen, zijn hier geen broedpogingen van bekend. De eerste waarnemingen van de Kleine Bonte Specht komen uit het einde der vorige eeuw. Waarnemingen van F.E.Blaauw in Albarda's Jaarverslagen getuigen daarvan. In 1968/70 werden drie territoria gevonden, in 1981 negen territoria.

Van de Winterkoning werden bij de inventarisatie in 1968/70 82 territoria gevonden. Latere inventarisaties wezen uit dat het huidige aantal territoria minstens honderd bedraagt.

Heggemus, Tuinfluit en Zwartkop komen met vele tientallen paren op vrijwel alle landgoederen voor. De Heggemus lijkt er enigszins achteruit te gaan. In 1983, 1984 en 1985 werd bijvoorbeeld op Hilverbeek telkens maar één territorium vastgesteld.

Vóór de Tweede Wereldoorlog broedden er nog zoveel paren van de Nachtegaal in 's-Graveland, dat J.Taapken er ooit midden in de nacht met geluidsapparatuur op de hoek van de Leeuwenlaan assisteerde bij het maken van opnamen van de zang voor de Avro. Deze opnamen werden gebruikt voor de hoorspelen, die destijds op de radio zeer veel werden beluisterd.

In 1968/70 waren er nog slechts vijf broedparen. In 1974 is op het landgoed Schoonoord voor het laatst een broedpaaresignaleerd. Intensiever onderhoud, gepaard met het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen en het verwijderen van ondergroei, zijn mogelijk mede oorzaak voor het verdwijnen van deze soort.

Spotvogel, Grasmus en Braamsluiper komen slechts sporadisch als broedvogel voor.

De Fitis en de Tijftjaf zijn beiden beter vertegenwoordigd met elk 40-50 broedparen.

Het Goudhaantje was in 1968/70 vertegenwoordigd met slechts twee paartjes. In 1981 waren het er zeven. Mogelijk speelt de toename van de begroeiing een rol.

De Bonte Vliegenvangers komen verspreid over de landgoederen voor. Het aantal bevindt zich rond de twintig paren. Sinds het begin van de jaren tachtig lijkt de soort enigszins achteruit te gaan.

Dit geldt ook voor de Gekraagde Roodstaart, waarvan de stand van bijna veertig paren aan het eind van de jaren zestig decimeerde tot nog geen tien in 1981.

De Merel en de Zanglijster, met respectievelijk circa 150 en 61 paren, wisten zich in de jaren tachtig op hetzelfde niveau te handhaven.

De Grote Lijster lijkt te zijn vooruitgegaan en komt tegenwoordig met enige tientallen paren voor.

De Glanskop, waarvan voor alle landgoederen samen aan het eind van de jaren zestig vijf paren werden gevonden, telde in 1981 maar liefst dertig paren.

De Boomklever en de Boomkruiper doen het, door het ouder worden van het bomenbestand, beiden ook goed. In 1968 waren er respectievelijk 31 en 24 territoria en in 1981 respectievelijk 50 en 58 territoria.

Van de vinkachtigen, die het in de oude loofbossen ook wel naar hun zin hebben, willen we alleen de Appelvink even voor het voetlicht halen. Deze kwam waarschijnlijk al vóór 1900 als broedvogel op de landgoederen voor. De eerste vermelding van een broedgeval komt uit Hilverbeek in 1932. De soort broedt daar nu nog en wordt er ook geregeld waargenomen. Het aantal broedparen op de landgoederen wordt geschat op 3-5 paren, mogelijk meer, want de soort is moeilijk te inventariseren.

In maart 1969 is er een waarneming van een groep van circa twintig Appelvinken op Hilverbeek. Mogelijk is hier sprake van een tijdelijke aanvulling met exemplaren die op voorjaarsstrek zijn. (De Korhaan 17(2):43).

Van de omringende landgoederen zijn er alleen incidentele meldingen van Gooilust en Spanderswoud.

De Wielewaal is als broedvogel aangetroffen op Schaep & Burgh, Boekesteijn, Hilverbeek en Gooilust.

De Raaf tenslotte heeft in de jaren 1941 en 1942 op Gooilust in gevangenschap gebroed. In mei 1941 was er een paar met twee jongen en een paar op een nest met vier eieren. Beide nesten werden echter verstoord. (Dagboek J.Taapken). In 1942 werd er, ondanks de extreem lage temperatuur van -20° C. in februari al op een nest gebroed.

Geraadpleegde literatuur:

Beusekom, R.van 1980. Broedvogelinventarisatie van het landgoed Schaep en Burgh.

idem 1981. Milieu-inventarisatie 's-Gravelandse Polder, in opdracht van Prov.Waterstaat Noord-Holland.
Code 29901, 29902, 29903 en 29904.

Fuchs H. en I.van Woersem, 1983. Inventarisatie van het landgoed Boekesteijn in 's-Graveland. Uitgave nr. 43 van de Vogelwerkgroep Het Gooi e.o., Hilversum.

Hayman P., D.Jonkers en P.van Zalinge. Ooievaars in Nederland.
Oberon, Haarlem.

Jonkers, D.A., s.d. Avifauna van de 's-Gravelandse Polder van 1968-1971.

idem 1984. De ooievaarssituatie in Nederland in 1984.
Het Vogeljaar 32(6):296-300.

idem 1984. De geschiedenis en broedpogingen van Ooievaars in Kortenhoef. De Korhaan 18(5):118.

Klaveren, F.van 1982. Bergeenden in Het Gooi in 1981. De Korhaan 16(2):43-44.

idem 1983. Broedvogelinventarisatie van het landgoed Swaenenburg.

- Mekel, J. s.d. Verslagen broedvogelinventarisaties in de jaren 1983, 1984 en 1985 door de afdeling Hilversum der N.J.N.
- Poelgeest, B.van s.d. 1972. Broedvogelinventarisatie Gooilust.
- Tromp, H. en J.Six. 1975. De buitenplaatsen van 's-Graveland.
Kerckebosch, Zeist.
- Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, 1987.
Vogels tussen Vecht en Eem.
Zomer, Arnhem.
- Raam, J.van 1979. Tussen Gooi en Vecht.
Milieukundig onderzoek van de Vechtstreek, deel II, Plant en Dier. Gewest Gooi en Vechtstreek, Hilversum.
Instituut voor Systematische Plantkunde Rijksuniversiteit Utrecht.